

Eğitimde Kalite veya Erdeme Uygun Eğitim

Quality in Education or Education in Accordance with Virtue

Ender Büyüközkara*

Özet

Eğitim alanındaki kalite çalışmaları; daha çok eğitim pratikleri ile bağlantılı soruşturmalardır. Bu çalışmada eğitimde kalite olgusunun teorik bir zeminde ele alınması amaçlanmaktadır. Söz konusu teorik zemin Aristoteles'in "kalite/nitelik" kavramı hakkındaki görüşleri ile erdem ve eğitim anlayışı kapsamında oluşturulmuştur. Aristoteles'e göre kalitenin/niteliğin çeşitlerinden biri huydur ve huyun kapsamına giren şeylerden biri erdemdir. Buna göre eğitimin kaliteli olması, erdemli ve erdeme uygun bir biçimde olması şeklinde düşünülebilir; zira herhangi bir işin iyi olması onun ilgili erdeme uygun bir şekilde yapılması anlamını taşır.

Abstract

The quality studies in the field of education are mainly investigations connected with the practices of education. In this paper, it is aimed to consider the fact of the quality in education on a theoretical ground. The theoretical ground in question is constituted in the context of Aristotle's views on the concept of quality and his account of virtue and education. According to Aristotle, one of the kinds of quality is habit and one of the things that are included in the scope of habit is virtue. Accordingly, it can be assumed that the quality of education is its virtuousness and accordance with virtue; for the goodness of any work means that it is done in

* Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümü, ebuyukozkara@sakarya.edu.tr

Aristoteles insana has erdemleri iki gruba ayırır. Bunlardan ilki cesaret ve ölçülülük gibi erdemleri ihtiva eden karakter erdemleridir. Diğeri ise düşünce erdemlerine tekabül eder. Bu gruptaki erdemler sanat/tekhne, bilim, phronesis, bilgelik ve noustan ibarettir. Karakter erdemleri alışkanlık sonucu, düşünce erdemleri ise öğretim vasıtasıyla kazanılır. Genel anlamda ise her iki erdem çeşidi eğitimin ürünü olmak durumundadır. Zira insanın doğal yönü belli bir ölçüde ona tesirde bulunur ve insan belli bir yapıda olduktan sonra geriye kalan her şey eğitime bağlıdır: bazı şeyler alışkanlık kazanmak suretiyle, bazıları ise dinleyerek öğrenilmektedir. Bu çerçevede eğitimin ereği; bir taraftan hem karakter erdemlerine hem düşünce erdemlerine sahip iyi ahlaklı ve mutlu bireyler yetiştirmek, diğer taraftan ise erdemli ve iyi vatandaşlardan müteşekkil iyi bir toplum ve devlet inşa edebilmektir. Buna binaen kaliteli ve erdeme uygun eğitim faaliyeti, bireylere her tür erdemi kazandıran ve onları iyi yurttaşlar kılan bir faaliyet olmak durumundadır. Bu özelliklere “akıl sahibi olma” vas-

accordance with the related virtue. Aristotle divides the virtues peculiar to human being into two groups. First of these are the moral virtues, involving the virtues such as courage and temperance. The other one corresponds to the intellectual virtues. The virtues in this group consist of art, science, phronesis, wisdom, and nous. Moral virtues are acquired by means of habituation, intellectual virtues by means of teaching. Generally speaking, both types of virtue are the products of education. For the natural aspect of human being has effect on him/her to an extent and after human being is in a certain structure, everything that remains is depended on education: Some of them are learned by gaining habit, some by listening to. Within this framework, the end of education is, on the one hand, to raise individuals with both moral and intellectual virtues; on the other hand, it is to construct a good society and state that are composed of virtuous and good citizens. The activity of education of good quality and in accordance with virtue is, consequently, an activity that brings

fı da eklenir; zira Aristoteles için bedenle ilgili gözetimin ve nefsin akıl sahibi olmayan tarafına yani isteğe ilişkin yürütülen gözetim faaliyetlerinin tümü, nefsin akıl sahibi olan tarafı uğruna gerçekleştirilir. Dolayısıyla erdemleri elde etmiş kişiler, akıl yönünden iyi eğitim görmüş ve gelişmiş kişiler olmak durumundadırlar. Aristotelesçi eğitim anlayışına göre eğitim doğrudan doğruya erdemlerin kazandırılmasını hedefler, dolayısıyla eğitim başlı başına erdem eğitimi şeklinde görünür. Bu yönüyle filozofun eğitim anlayışının eğitimde kalite araştırmaları kapsamında ufuk açıcı bir teorik zemin teşkil etmesi mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Eğitim, Erdem, Kalite, Siyaset

individuals in any kind of virtues and makes them good citizens. The qualification of possessing reason is also added to these features; for, according to Aristotle, all the instruction related to body and all the instructive activities concerning the irrational part of the soul, that is, wish are done for the sake of the rational part of the soul. Therefore, the people who acquire virtues are the ones who are well educated in terms of reason and developed. According to the Aristotelian account of education, education directly aims at bringing in virtues; hence it seems as virtue education in itself. From this aspect, it is possible for the philosopher's account of education to form a stimulating theoretical ground within the scope of the quality studies in education.

Keywords: Aristotle, Education, Politics, Quality, Virtue

Giriş

Eğitim alanında kalite arayışı günümüzde hayli önem verilen ve ilgi gören bir konudur. Kaliteden ve kaliteli eğitimden ne anlaşıldığına göre konuya ilişkin bakış açıları şekillenmekte ve bu bakış açıları doğrultusunda eğitim süreçlerine yönelik düzenleme ve iyileştirme önerileri veya alternatif yaklaşım ve uygulama biçimleri ortaya konmaktadır. Söz konusu öneriler ile yaklaşım ve uygulama biçimlerinin daha ziyade pratik hassasiyetlerin gözetildiği bir anlayışın ürünü olduklarını söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle kalite tartışmaları, büyük ölçüde doğrudan eğitim uygulamaları merkezinde yürütülmektedir. Bu çalışmada eğitim olgusu pratik yönlerden değil, “kalite” kavramına ilişkin çözümlemelerden hareketle Aristoteles’in görüşleri doğrultusunda teorik bir zeminde incelenmektedir. Söz konusu zemin ise Aristoteles’in erdeme ilişkin görüşleri ve bu görüşler doğrultusunda şekillenen eğitim anlayışından müteşekkildir.

“Kalite” sözcüğü Türkçeye Fransızca “*qualité*” kelimesinden geçmiş olup (TDK Türkçe Sözlük, 1992, s. 769) bu kelimenin kökeninde Latince “*quālitās*” sözcüğü bulunur. “*Quālitās*” ayırıcı nitelik, karakteristik; özsel nitelik, karakter, doğa ve de gramer alanında mod, kip anlamına gelmekte ve Grekçe “*ποιότητα*” kelimesinin karşılığında kullanılmaktadır (Oxford Latin Dictionary, 1968, s. 1536). “*Ποιότητα*” veya “*ποιότης*” ise “nitelik” anlamını taşır (Liddell ve Scott, 1996, s. 1431). Bu etimolojik veriler ışığında kalitenin mahiyetine ilişkin, temelde nitelik anlamına gelmesi dışında bir veri elde edilmiş değildir. Bununla birlikte Aristoteles’in nitelik hakkında söyledikleri, eğitimde kalite hakkında yürütülen incelemenin seyrini belirleyecek bir bakış açısı sunmaktadır.

Aristoteles niteliğin bir şeyin nasıl olduğunu belirten şeye karşılık geldiğini ifade eder ve terimin başlıca anlamlarını şu şekilde birbirinden ayırır: (1) Niteliğin bir çeşidi huy ve yatkinliktir. Huylar bilgi (*ἐπιστήμη*) ve erdem (*ἀρετή*) gibi süreklilik ve kalıcılık bakımından yatkinlikten farklı olan niteliklerken, yatkinlik sıcaklık ve sağlık gibi kolayca değişebilir niteliklere tekabül eder. (2) Bir başka nitelik çeşidi tabii bir imkân

veya imkânsızlığa göre söylenen şeylerden oluşur. Örneğin, iyi koşucuların tabiatları gereği sahip oldukları imkânlar bu türdendir. (3) Niteliğin üçüncü çeşidi ise duyularla ilgili nitelikler ve duygulanımlara karşılık gelir. Tatlılık, acılık, sıcaklık, aklık gibi özellikler ile delilik, öfkellik gibi nefse (ψυχή) ilişkin vasıflar bu türdendir. (4) Bir başka nitelik çeşidi ise nesnelere şekilleri, biçimleri ile doğruluk ve eğrilik gibi nesnelere ilişkin niteliklerden müteşekkildir (Aristoteles, 2016, 8b 25-10a 26).

Eğitimde kalite olgusu yönünden yukarıdaki tasnif incelendiğinde açıktır ki son üç nitelik çeşidi bir anlam ifade etmez. Zira aranan kalite ne tabii bir imkân ne bir duygulanım ne de şekil olabilir. Huy ve yatkınlık anlamında niteliğe gelince süreklilik arz etmeyen ve değişebilir olan yatkınlık değil, kalıcılıkla vasıflandırılan huy eğitimle ilişkilendirilebilir. Şöyle ki eğitimde kalite yani eğitimin üstün bir nitelikte olmasından bahsedilirken gelip geçici bir nitelendirme söz konusu edilmemekte, eğitimin ayrılmaz bir parçası konumunda olan bir kalitelilik durumunun peşine düşülmektedir. Ne var ki bu saptama söz konusu kaliteye dair pek bir şey söylemez. Zira bu kalitenin yani niteliğin bir huy olduğunun belirtilmesi yeterli olmayıp onun ne türden bir huy olduğunun ifade edilmesi gerekir. Bunun için ise niteliğin çeşitlerine ilişkin yukarıdaki tasnifte huya ilişkin verilen örneklerden “erdem” kavramına müracaat etmek gerekir. Zira Aristoteles’in bu kavram hakkındaki açıklamaları incelendiğinde, her işin bir erdemi olduğu ve erdeme uygunluk nispetinde o işin iyi bir şekilde gerçekleştirildiği görülecektir ki bu bağlamda eğitim açısından aranan kalitenin ona ilişkin erdeme tekabül ettiği söylenebilir.¹ Başka bir deyişle, eğitimin erdeme uygun şekilde gerçekleştirilmesi, onun kaliteli olmasını temin edecektir. Bu noktada ise şu tarz soruların ileri sürülmesi kaçınılmazdır: Eğitimin erdemi, erdeme uygun olması ne anlam ifade? Erdeme uygun bir şekilde gerçekleştirilen eğitim nasıl olmalıdır?

1 “Erdem” kavramı birincil olarak ahlak alanına ait olup iyi huyları imlemektedir. Yukarıda kısmen işaret edildiği ve ilerleyen satırlarda detaylı bir biçimde gösterileceği üzere, Aristoteles’in de ana ilgisi ahlak olmakla birlikte bu kavramı her tür şey veya iş için yetkinlik hâli anlamında düşünmektedir.

Yukarıda zikredilen sorulara yanıt aramak için öncelikle Aristoteles'in erdem anlayışının ana hatlarıyla incelenmesi lazım gelir. Zira filozofun erdem kavrayışı ele alınmadan erdeme uygun eğitimin ortaya konabilmesi mümkün değildir.

Aristoteles'in Erdem Anlayışı

Aristoteles insanî yapıp etmeler yani eylem alanındaki iyinin mutluluk olduğuna yönelik dönemindeki genel kanaate katılmakta ve mutluluğu "etkinlik" ve "erdem" kavramları vasıtasıyla tanımlamaktadır:

Eğer insanın işi ruhun [ψυχή] akla [λόγος] uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliği [ἐνέργεια] ise ve belirli bir işin ve bu işte yetkin [σπουδαῖος] olanın işinin aynı olduğunu söylüyorsak (örneğin gitarcının işi ile erdemli [σπουδαῖος] gitarcının işinin aynı olduğunu söylüyorsak, bunu da genel olarak her iş konusunda söylüyorsak -buna o işteki erdemde üstün olmayı eklemek koşuluyla; çünkü gitarcının işi gitar çalmak, erdemli gitarcının ise iyi gitar çalmaktır); eğer bu böyle ise [ayrıca insanın işinin belli bir yaşam olduğunu, bu yaşamın da ruhun akla uygun etkinliği ve böyle eylemler olduğunu, erdemli insana yakışanın bunları iyi ve güzel bir biçimde yapması olduğunu; her şeyin ise kendine özgü erdeme göre iyi yapılırsa, iyi gerçekleştirilmiş olduğunu da ileri sürüyoruz], insansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliği olur- üstelik yaşamın sonuna kadar etkinliği. Çünkü bir tek kırlangıç baharı getirmez, ne de bir tek gün; aynı şekilde bir tek gün ya da kısa bir süre insanı kutlu [μακάριος] ve mutlu [εὐδαίμων] kılmaz. (Aristoteles, 1998, 1097b 22-1098a 20)

Yukarıda uzun bir biçimde ifade edilen akilyürütme özetle şu şekildedir: Bir işi gerçekleştiren kişinin iyiliği, yaptığı işe ve bunu erdemli bir şekilde yapmasına bağlıdır. İnsana özgü olan, onu bitki ve hayvanlardan ayıran iş; nefsin akla uygun ve akıldan yoksun olmayan etkinliğidir. O halde insanın iyiliği yani mutluluğu nefsin akla uygun ve akıldan yoksun olmayan etkinliğine ve bu etkinliğin erdeme uygun olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır.

İşini yetkin bir şekilde yapan kişinin erdemli olması, Aristoteles'in Grekçe düşündüğü ve yazdığı göz önüne alınmazsa yanlış anlaşılmaya müsaittir. Şöyle ki örneğin, bir gitarcının yetkin bir gitarcı olmak için sahip olması gerektiği erdemden bahsedilmesi, ya anlamsız görünecek ya da "bir gitarcı veya başka bir işi olan kişinin ahlaken belli bir düzeyde olursa işini iyi gerçekleştirebileceği" şeklinde son derece yanlış bir anlamaya yol açacaktır. Nitekim "ἀρετή"nin Türkçe karşılığı olan "erdem" ve Arapça bir kelime olan "fazilet" kelimeleri, esasen ahlak alanına ilişkindir.² "Ἀρετή"nin İngilizce karşılığı olan "virtue" kelimesi ise şu şekilde açıklanır: "1. Dürüstlük, iyilik veya ahlakî üstünlük/mükemmellik niteliği. 2. ahlakî üstünlüğün özel türü 3. herhangi bir iyi nitelik veya takdire değer karakter özelliği (...) 4. bekâret, özellikle bir kadında. 5. eserler üretmek için doğal kudret veya güç; potansiyel; etki" (Macmillan Contemporary Dictionary, 1988, s. 1114). Sözcüğün son iki anlamı göz ardı edildiğinde, bu kelimenin kullanımında da ana vurgunun ahlak üzerinde olduğu karşımıza çıkar. Oysa "ἀρετή" kelimesi sadece ahlaken iyi olmaya işaret etmez, her çeşit iyilik ve üstünlük/mükemmelliği ifade eder (Liddell ve Scott, 1996, s. 238).

"Ἀρετή"nin taşıdığı bu anlamlar çerçevesinde, bir işi erdemli yani erdeme uygun bir biçimde yapmanın; onu iyi, üstün ve mükemmel bir biçimde gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kendi işiyle alakalı erdeme sahip olan gitarcı; iyi, üstün ve mükemmel bir gitarcı demektir. Bu örnekte görüldüğü üzere Aristoteles'in, bir işi olan kişinin iyiliği ile o kişinin işi arasındaki bağıntıya "erdeme uygun olma" ölçütünü eklemesi, Grekçe düşünmesinin ürünüdür. Nitekim gelişimini tamamlamış bir canlının beslenme ve büyüme açısından sahip olduğu erdemden de bahsedilir (Aristoteles, 1998, 1102a 33-1102b 5). Bu çerçevede örneğin, gelişmiş bir atın erdeminden bahsedilebilmesi de mümkün hâle gelir. Bununla birlikte "gitarcının erdemi" veya "atın erdemi" gibi ifadeler "ἀρετή"nin ta-

2 Erdem kelimesi "1. Ahlâkın övdüğü iyilikçilik, alçak gönüllülük, yığıtlık, doğruluk gibi niteliklerin genel adı, fazilet (...) 2. fel. insanın ruhi olgunluğu." (TDK Türkçe Sözlük, 1992, s. 461) anlamlarını taşırken "fazilet" de benzer bir şekilde "(...) insanda iyilik etmeye ve fenâlıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidât, güzel vasıf, insanın yaradılışındaki iyilik, iyi huy, erdem." (Devellioğlu, 2003, s. 253) demektir.

şığı yan anlamları yansıtır. Şüphesiz Aristoteles'i asıl ilgilendiren, ahlak alanına ilişkin “ἀρετή”dir.

Aristoteles'in erdem anlayışı şu üç temel fikre dayanır: (1) Nefsin farklı kısımları vardır. (2) Buna paralel olarak iki tür erdem vardır. (3) Erdem huydur. Aristoteles erdem incelemesi çerçevesinde nefsi, akıldan yoksun ve akıl sahibi olmak üzere iki temel kısma ayırır. Bununla birlikte, konuyla ilgili açıklamalar dikkatli bir biçimde incelendiğinde şöyle bir tasnif yapılabilir (Aristoteles, 1998, 1102a 27-1103a 3, 1139a 3-15; Aristotle, 1963a, 1219b 26-40):

1. Akıldan yoksun kısım:

1.1. Beslenme ve büyümeyi sağlayan ve insana özgü olmayan bir erdem sahip, bitkilerle ve tüm beslenen canlılarla ortak olan bitkisel, besleyici kısım.

1.2. Kendine egemen olmayan kişilerin durumlarında görüldüğü üzere akla karşı çıkan ve onunla çatışan arzulayan kısım.

2. Tam anlamıyla akıl sahibi olmamakla birlikte akıldan pay alan kısım:

2.1. Kendine egemen olan kişilerin durumlarında görüldüğü üzere aklın sözünü dinleyen ve ona boyun eğen arzulayan kısım.

2.2. İlkine benzer bir biçimde bir babanın veya dostların öğütlerine uyulması, onların verdikleri akla uyulması anlamında akıldan pay alan arzulayan kısım.

3. Tam olarak akıl sahibi olan kısım:

3.1. İlkeleri başka türlü olabilecek nesnelere üzerinde düşünüp taşınmayı sağlayan akilyürüten kısım.

3.2. İlkeleri başka türlü olamayacak nesnelere konu edinen bilimsel kısım.

Yukarıdaki sınıflamaya paralel olarak Aristoteles erdemleri şu şekilde ikiye ayırır: Karakter erdemleri (örneğin cömertlik, ölçülülük) asıl anlamda akla sahip olmamakla birlikte akla uyan kısmın, düşünce erdemleri (örneğin bilgelik, phronesis) ise tam manasıyla akıl sahibi olan kısmın

erdemleridir. Her iki gruptakiler de övülen huylardır; fakat karakter erdemleri bir kişinin nasıl bir karaktere sahip olduğunu gösterirken düşünce erdemleri birinin karakterini belirtmemekle birlikte, onun övülmesini sağlar (Aristoteles, 1999, 1220a 4-12; 1998, 1103a 3-10).

Hatırlanacağı üzere Aristoteles'e göre niteliğin bir türü huy ve yatkınlıktır. Huy yatkınlıktan daha kalıcı olmak, daha sağlam bir şekilde yerleşmiş olmak ve dolayısıyla güçlkle değişebilir olmak bakımından farklıdır. Yatkınlıklar ise kolaylıkla değişebilir bir yapıdadır. Ama bu nitelikler uzun bir zaman sonucunda değişmez ya da güçlkle değişebilir bir hâle geldikleri takdirde huy olarak adlandırılabilir. Huylar aynı zamanda yatkınlıktır; fakat yatkınlıkların huy olması zorunlu değildir. Bu çerçevede bir huy olan erdemün değişmez ya da güçlkle değişebilir bir yatkınlık olduğu söylenebilir (Aristoteles, 2016, 9a 1-13). Böyle bir kalıcı yatkınlığın yani huyun nasıl elde edileceğine gelince Aristoteles düşünce erdemlerinin öğretimle (διδασκᾶλία), karakter erdemlerinin ise alışkanlıkla elde edildiğini dile getirir (Aristoteles, 1998, 1103a 14-18). Bu genel izahın yanı sıra karakter erdemünün cinsinin huy olduğunu şu şekilde temellendirir:

Ruhta olup bitenler üç türlü -etkilenimler, olanaklar ve huylar- olduğuna göre erdem bunlardan birisi olsa gerek. (...) genel olarak da haz ya da acının izlediği şeylere “etkilenim” diyorum; bunlardan etkilenebilmemizi sağlayanlara, sözgeşi öfkelenebilmemizi, acı duyabilmemizi ya da acıyabilmemizi sağlayanlara “olanak” adını veriyorum. “Huylar” diye de etkilenimlerle ilgili olarak iyi ya da kötü durumumuza diyorum, örneğin öfkelenmeyle ilgili olarak, aşırı ya da gerekenden az öfkeleniyorsak kötü, orta şekilde öfkeleniyorsak iyi durumdayız. Öteki etkilenimlerde de bu böyledir. Demek ki erdemler de kötülükler de etkilenim değildir; çünkü erdemler ile kötülükler göre bize iyi ya da kötü denir ve etkilenimlere göre değil, erdemler ile kötülükler göre övülür ya da kınanırız (nitekim korkan ya da öfkelenen övülmez; sırf öfkelenen de yerilmez, belli bir şekilde öfkelenen yerilir). Ayrıca kendi tercihimizle öfkelenmez ya da korkmayız, oysa erdemler bazı tercihlerdir ya da tercihsiz olmuyorlar. Üstelik etkilenimlerle ilgili olarak “harekete geti-

rildiğimiz”, oysa erdemlerle ilgili olarak “harekete getirildiğimiz” değil, belli bir şeye “yatkın olduğumuz” söylenir. Bu nedenle erdemler olanak da değildir; nitekim sırf etkilenme olanağına sahip olduğumuz için iyi ya da kötü olmayız; övülmeyiz de yerilmeyiz de. Ayrıca olanaklar bizde doğal olarak var, oysa doğal olarak iyi ya da kötü olmayız (...). Öyleyse erdemler etkilenim ya da olanak değilse, geriye onların “huy” olması kalıyor. Böylece erdemın cins bakımından ne olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz. (Aristoteles, 1998, 1105b 19-1106a 13)

Yukarıdaki temellendirmeyi oluşturan akıl yürütmenin öncüllerine baktığımızda karakter erdemiyle ilgili şu altı önemli nokta tespit edilebilir: (1) Erdemler aracılığıyla kişiler övülür, onlara iyi denir. (2) Doğal olarak iyi veya kötü, erdemli veya erdemsiz olunmaz. (3) Salt imkâna sahip olmak iyi olmayı, yani erdemli olmayı sağlamaz. (4) Aşırılık ve eksiklik kötü huya, orta ise iyi huya yani erdeme karşılık gelir. (5) Huylar ve dolayısıyla erdemler, haz ya da acının izlediği etkilenimlerle ilgilidir. (6) Erdemler tercihlerle ilgilidir.

Daha önce değinildiği üzere Aristoteles düşünce erdemlerini, bir kişinin karakterini belirtmemekle birlikte onun övülmesini sağlayan, öğretimle elde edilen ve nefsin akıl sahibi kısmına ait olan huylar şeklinde ele alır ve nefsin bu kısmını “ilkeleri başka türlü olabilecek nesnelere üzerinde düşünüp taşınmayı sağlayan akılyürüten kısım” ve “ilkeleri başka türlü olamayacak nesnelere konu edinen bilimsel kısım” olmak üzere ikiye ayırır. Aristoteles’in bir şeyin erdemi ile o şeye özgü olan iş arasında kurduğu bağıntı hatırlanacak olursa nefsin akıl sahibi kısmına ait erdemlerin yani düşünce erdemlerinin ortaya konması için, bu kısma özgü olan işin belirlenmesi gerektiği açıktır. Aristoteles bu durumu göz önünde bulundurarak (1998, 1139a 15-17) önce nefsin söz konusu kısmının işinin doğruluk olduğunu belirtir:

Ruhta eyleme ve doğruluğa özgü üç temel şey var: Duyum, us [voüç], iştah. Bunların içinde duyum hiçbir eylemin ilkesi değil. Yaban hayvanlarının duyuma sahip oldukları halde bir eyleme katılmamaları da bunun kanıtı. Düşünce evetleme ile değilme ne ise bu, iştahta peşinden koşma ile kaçmadır. Dolayısıyla madem karakter erdemi tercih edilen bir huy ve tercih, düşünülüp taşınılan bir iştah, tercih erdemli

ise ve aynı şeyleri akıl uygun bulur iştah izlerse, bunlar aracılığıyla aklın doğru, iştahın sağın olması gerekir. İmdi bu, düşüncedir; eylemle ilgili doğruluktur. Ne eylemle ne de yaratmayla ilgili olan teorik düşünmenin “iyi” ile “kötü”sü, “doğru” ile “yanlış”tır (çünkü düşünme ile ilgili yanın bütünüdür işi budur). (Aristoteles, 1998, 1139a 17-29)

Buradan hareketle Aristoteles düşünce erdemlerini şu şekilde belirler: Nefsin düşünceyle ilgili kısımlarının işi doğruluk olup kendileri vasıtasıyla doğruluğa ulaşılacak huylar erdemlere tekabül eder. Nefsin evetleme ve değilleme yoluyla doğruluğa sahip olacağı bu huylar beş tanedir: sanat/tekhne (τέχνη), bilim (ἐπιστήμη), phronesis (φρόνησις), bilgelik (σοφός) ve nous (νοῦς) (Aristotle, 1963b; Bekker, 1831, 1139b 12-18).

Aristoteles’in erdem anlayışına ilişkin yukarıda zikredilen hususlar çerçevesinde, eğitimin erdeme uygun oluşu mefhumuna dair şu tespitlerde bulunulabilir: Her iş için geçerli olduğu üzere eğitim işinin iyi bir şekilde meydana getirilmesi, onun erdeme uygun bir biçimde yapılmasına bağlıdır. Bu erdem ise eğitime has erdem yani eğitim işinin erdemidir. Diğer bir deyişle eğitim faaliyetinin yetkin bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekir. Aşikârdır ki bu faaliyetle ilgili erdem, insanı niteleyen huylar olan karakter erdemleri ile düşünce erdemleri arasında yer almaz. Yani örneğin, eğitimin cesaretinden veya bilge oluşundan bahsedilemez. Şu hâlde eğitim işinin erdeminin ne olduğu sorusu bu çerçevede yanıtız kalmaktadır. Sorunun yanıtlanabilmesi için Aristoteles’in erdeme dair izahatı da gözetilerek eğitimle ilgili görüşlerinden istifade edilmesi gerekir ki esas önemli nokta eğitim işinin mahiyet ve niteliklerinin saptanmasıdır.

Aristoteles’te Eğitim ve Erdem

Aristoteles eğitim (παιδεία) hakkındaki görüşlerine *Politika* adlı eserinin son iki kitabında (7. ve 8.) yer verir.³ Tek başına bu durum bile onun, eğitimi siyasetle ilişkili bir biçimde ele aldığıın göstergesidir. Şu hâlde söz konusu ilişkinin ne anlam ifade ettiğinin sorgulanmasıyla işe başla-

3 Gerek eğitim tartışması gerek bu tartışmanın bir parçası olduğu ideal devlet düzeni soruşturması yarım kalmış görünmektedir (Ross, 2014, s. 418).

mak, Aristoteles'in eğitim anlayışının ortaya konması bakımından isabetli görünmektedir.

Aristoteles en iyi rejim hakkındaki incelemesini en iyi yaşam tartışmasıyla irtibatlandırır. Zira en iyi rejimde yaşayan kimselerin mümkün merteye iyi bir yaşam sürmeleri söz konusudur ve dolayısıyla öncelikle en iyi yaşam hakkında bir belirleme yapılması lazım gelir (Aristoteles, 2018, 1323a 14). Önceki kısımda açıklanan erdem anlayışına uygun olarak Aristoteles en iyi yaşamı "(...) erdemli eylemde bulunmak için gerekli kaynaklarla yeterince donanmış erdemli bir yaşam (...)" şeklinde ifade eder (Aristoteles, 2018, 1323b 37). Mutluluk ile erdem arasında kurulan ilişki hatırlandığında bu ifadenin mutlu bir yaşamın formülü şeklinde okunması mümkün hâle gelir. Öyle ki burada söz konusu olan mutluluk, hem bireyi hem de bir bütün olarak kenti ilgilendirir (Aristoteles, 2018, 1324a 5). Bu çerçevede en iyi rejim "(...) her bir kişinin en iyi eylemlerde bulunduğu ve kutlu ve mutlu bir yaşam sürdüğü düzenleme (...)" şeklinde tavsif olunur (Aristoteles, 2018, 1324a 23).

Hatırlanacağı üzere erdemler karakter ve düşünce erdemleri olmak üzere ikiye ayrılır. Buna binaen erdemli bir yaşam için hangi erdemlerin ön planda olduğu sorusu akla gelebilir. Aristoteles bu çerçevede siyasal yaşamın mı, yoksa dışsal şeylerden uzak olan ve filozofça bir yaşam olarak görülen mütefekkir yaşamın mı tercihe en layık olduğu konusunda tartışma bulunduğunu ifade eder (2018, 1324a 23). Onun bu konudaki temel görüşü ise şu şekildedir: Siyasal yaşam faal bir yaşam olmak bakımından bir önem arz etse de sadece düşünmek için düşünmek, haricî etkinliklerden daha faal bir etkinlik olup hem bireyler hem de kent bakımından en iyi yaşama tekabül eder (Aristoteles, 2018, 1325a 16-1325b 30).

Bu noktada eğitimin siyasetle münasebeti bakımından bir belirleme yapmak mümkün görünür. Daha önce ifade edildiği üzere karakter erdemleri alışkanlıkla, düşünce erdemleri ise öğretimle kazanılır. Bu çerçevede gerek bireysel gerek toplumsal ve dolayısıyla siyasal açıdan erdemli yaşamın tesisinin, eğitim vasıtasıyla sağlanabileceği görülür. Nitekim Aristoteles *Politika*'da, bir kişinin nasıl iyi ve mükemmel olduğuna yönelik

açıklamada bulunurken eğitimin (παιδεία) bu işlevini açıkça ortaya koyar. Ona göre insan doğa, alışkanlık ve akıl vasıtasıyla iyi ve mükemmel olur. Şöyle ki öncelikle insanın bir insan olarak doğması ve beden ve nefes belli özelliklere sahip olması gerekir. Ne var ki bu özelliklerle doğmuş olmak yetmez, alışkanlıklar neticesinde iyi veya kötü yönde değişim sergilenebilir. Öte yandan, insanlar doğa ve alışkanlığa ilaveten akla göre de yaşar. Dolayısıyla her üç etmenin uyumlu bir hâle getirilmesi gerekir ki bunu sağlayan şey eğitimidir. Zira insan belli bir yapıda olduktan sonra geriye kalan her şey eğitime bağlıdır; bazı şeyler alışkanlık kazanmak suretiyle, bazıları ise dinleyerek öğrenilmektedir (Aristoteles, 2018; 1831, 1332a 28-1332b 11). İlk gruba girenler karakter erdemleri iken diğerleri düşünce erdemlerine tekabül etmektedir (Shaw, 2005, 31).

Yukarıda dile getirilen hususlar çerçevesinde eğitimin temel işlevi, “bireylerin iyi ve mutlu insanlar olarak yetiştirilmesi” şeklinde ifade edilebilir. Bir önceki kısımda belirtildiği üzere bir işi gerçekleştiren kişinin iyiliği, yaptığı işe ve bunu erdemli bir şekilde yapmasına bağlıdır. Şu hâlde iyi bir eğitimin, bireylerin iyi ve mutlu insanlar olarak yetiştirilmesi işinin erdemli yani yetkin bir biçimde yerine getirilmesine karşılık geldiği söylenebilir. İmdi, bu şekilde ele alınan eğitimin erdemi ne olacak, başka bir ifadeyle bu iş nasıl erdeme uygun bir biçimde gerçekleştirilecektir? Sorunun yanıtlanabilmesi için Aristoteles’in eğitime yönelik ilkesel bazda tespitlerine değinmek gerekir. Bunların başında eğitim alanındaki hedeflere yönelik saptaması gelir ki Aristoteles konu hakkında şu satırları kaleme alır:

(...) bir politikacı ruhun kısımlarına ve onların eylemlerine uygun olarak yasa yaparken tüm bunlara ve özellikle de daha iyi olanlara ve gaye olanlara bakmalıdır. Yaşam tarzları ve eylemlerin ayrımları söz konusu olduğunda yine aynı şekilde yasa yapmalıdır. Zira çalışma veya savaşa kapasitesi gereklidir, ancak barış içinde ve serbest vakit sahibi olarak yaşamak daha iyidir; zorunlu ve faydalı eylemleri yapabilmeli, ama asil olanları yapmak daha iyidir. O halde, yurttaşlar⁴ hem

4 Hatırda tutmak gerekir ki Aristoteles’in hayli dar kapsamlı bir yurttaş kavrayışı vardır. Ona göre “İstişare etme ve karar almayı gerektiren makamlarda yer alma hakkı olan kimse kentlin yurttaşdır” (Aristoteles, 2018, 1275b 17-18).

henüz çocuk iken hem de eğitim gerektiren başka bir yaşta eğitilirken göz önünde bulundurulması gereken hedefler bunlardır. (Aristoteles, 2018, 1333a 37-1333b 5)

Görüldüğü üzere Aristoteles'e göre eğitim faaliyeti savaş ve çalışmayı ilgilendiren eylemlerden ziyade, barış ve serbest vakitle alakalı eylemler hedeflenerek gerçekleştirilmelidir. Bu ise ilgili eylemlere dair erdemlerin kazandırılması anlamını taşır. Şöyle ki barış savaşın, serbest vakit ise meşguliyetin ereğidir ve serbest vaktin mümkün olabilmesi için birçok zaruret ve ilgili erdemlerin bulunması gerekir. Bu çerçevede meşguliyet açısından cesaret, serbest vakit için felsefe gerekir. Her iki için ise itidal ve adalet lazım gelir (Aristoteles, 2018, 1334a 11-1334a 40). Şu hâlde, uygun bir eğitim tüm bu erdemleri bireye kazandıracak nitelikte olmalıdır.

Bir önceki kısımda erdemler ile akıl arasındaki irtibat üzerinde durulmuştu. Buna paralel biçimde Aristoteles eğitimi akıl merkezinde mütalaa eder. Şöyle ki akıl ve nous insanın doğal gayesi olmaları hasebiyle doğa ve buna bağlı olan doğum ile alışkanlıkların da uğruna iş gördükleri erek konumundadırlar. Dolayısıyla bunlar söz konusu erek gözetilerek hazırlanmalıdır. Öte yandan benzer bir teleolojik açıklama beden, “nefsin akıl sahibi olmayan kısmı” ve “nefsin akıl sahibi olan kısmı” kavramları üzerinden de yapılır. Bedenin gelişimi nefsin gelişiminden, nefsin akıl sahibi olmayan kısmı da nefsin akıl sahibi olan kısmından önce gelir ve buna göre bedenin gözetimi nefsin uğruna, akıl sahibi olmayan kısmın hâli yani isteğin gözetimi de akıl ve nous uğruna gerçekleştirilmelidir (Aristoteles, 2018; 1831, 1334b 6-1334b 28). Bu çerçevede sırasıyla fiziksel, ahlaki ve felsefi eğitimden bahsedilebilir (Zeller, 1897, s. 262).

Bu noktada daha önce ileri sürülen, eğitim işinin nasıl erdeme uygun bir biçimde gerçekleştirilebileceği sorusuna dair bir yanıt vermek mümkün görünür: Eğitim gören kişilerin karakter ve düşünce erdemlerini kazanabileceği ve bunun nefsin akıl sahibi olan kısmının gelişimi gayesi doğrultusunda gerçekleştirileceği bir eğitim; yetkin, erdemli ve işin olması gerektiği gibi olan bir eğitim faaliyeti olacaktır. Elbette bu durum beden gelişiminin ve bu yöndeki eğitimin göz ardı edildiği anlamına gelmez. Söz konusu olan, nefsin akıl sahibi yanının nihai hedef olarak alınmış olmasıdır.

Aristoteles yukarıda zikrolunan eğitim anlayışının temel ilkelerine paralel bir biçimde, gerekli gördüğü eğitim sisteminin çeşitli yönlerini ortaya koyar. Bu çerçevede eğitime başlangıç yaşı, eğitimin dönemlere ayrılması, eğitimin yurttaşlar arasında ortak olması ve eğitim müfredatı gibi konuları ele alır (Aristoteles, 2018, 1336a 3-1342b 17). Tüm bu konular eğitimin belirlenen temel ilkelere göre pratik yönden düzenlenmesiyle ilgili olup hâlihazırdaki çalışmanın ilgi ve kapsamı dışındadırlar. Burada, mezkûr ilkeler doğrultusunda, eğitim ile erdem arasındaki ilişkiye yönelik bir tespitle bulunmak isabetli olacaktır.

Aristoteles'e göre eğitim ile erdem arasında sıkı bir bağ vardır. Öyle ki ister karakter ister düşünce erdemleri olsun yeni bireyler erdemleri eğitim sayesinde edinirler (Shaw, 2005, s. 31; Curren, 2005, 139; 2010, s. 551).⁵ Ancak bu durum, "eğitim vasıtasıyla bir şeyler (mesela, bilgi) elde edilir ve bunlara ilaveten erdemler kazanılır" şeklinde anlaşılmalıdır. Zira hatırlanacağı üzere uygun bir eğitim, erdemleri bireye kazandıracak nitelikte bir eğitim olarak görülmekte ve erdemlerin bir grubunu teşkil eden düşünce erdemleri sanat/tekhne, bilim, phronesis, bilgelik ve nous olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla cesaret, ölçülülük, bilim ve bilgelik gibi huy-ların tümü erdem başlığı altında yer almakta, buna göre eğitimin hedefi erdemli bireyler yetiştirmek olmaktadır.⁶ Hatta nefis yönünden gelişim uğruna olmak kaydıyla, bedene has yetkinliklerin yani erdemlerin gözetil-

5 Dolayısıyla eğitim vasıtasıyla hem yurttaşlar ve yöneticiler hem de filozoflar oluşturulur. Dahası eğitimin nihai amacı pratik yaşam değil, teorik yaşamdır (Shaw, 2005, s. 31, 34).

6 Lord (1982, s. 180) benzer şekilde Aristoteles'in "eğitim" terimini esas olarak erdeme yönelik eğitim anlamında kullandığı kanaatindedir; fakat erdemi "ahlakî ve siyasal olma" vasfıyla takyitten geri kalmaz. Bu çerçevede düşünce erdemlerinin göz ardı edildiği söylenebilir Ross da eğitimin ahlakî karakteri üzerinde vurgu yapmakta ve meslekî ve teknik eğitimden bahsedilmemesini Aristoteles'in ideal devletinin yurttaşlarının özel konumu üzerinden şu şekilde açıklamaktadır: "Hiçbir zaman hayatlarını kazanma ihtiyacı içinde olmayacaklarından meslekî ve teknik eğitim yurttaşlar için zorunlu değildir. Yurttaşlar yalnızca iyi askerler, iyi uyruklar, daha sonra iyi yöneticiler olmayı öğrenme ihtiyacındadırlar ve devleti, amacı yalnızca iyi hayat önündeki bütün mümkün engelleri ortadan kaldırmak olan bir örgüt değil, her şeyden önce ahlaki bir fail olarak gören Aristoteles doğal olarak ahlaki eğitim üzerinde bizden daha fazla ısrar etmektedir" (2014, s. 417). Ancak unutulmaması gerekir ki askerlik sanatı sanat/tekhne erdemi kapsamına girmekte ve diğer düşünce erdemleri gibi sanat/tekhne de eğitimle kazanılmaktadır.

mesi de eğitim kurumunun görev alanına girer. Binaenaleyh, eğitim her çeşit erdemini yeni bireylere aktarılması işi olmaktadır.

Sonuç

Aristoteles'e göre gerek bireysel gerek toplumsal ölçekte mutluluk, “nefsin akla uygun ve akıldan yoksun olmayan etkinliğine ve bu etkinliğin erdeme uygun olarak gerçekleştirilmesi” fikrine dayanır. İnsana mahsus olan erdemler ise karakter ve düşünce erdemleri şeklinde ikiye ayrılır ve bu erdemler eğitim neticesinde elde edilir. Hedef ise bireyin aklını kullanan bir varlık hâline gelerek doğası itibarıyla sahip olduğu potansiyelleri açığa çıkarması ve iyi bir yurttaş olarak toplumsal ve siyasal hayata katılmasıdır. Bu yönüyle eğitim ahlak ve siyaset alanlarının kesişme noktasında yer alır denilebilir.

Her işte olduğu gibi, eğitim faaliyetinin iyi olması da erdeme uygun bir biçimde gerçekleştirilmesine bağlıdır ki bu bağlılık kaliteyi sağlamaktadır. Söz konusu “erdeme uygunluk” durumu ise şu şekilde ifade edilebilir: Karakter ve düşünce erdemlerini haiz iyi yurttaşların yetişmesini sağlayan eğitim faaliyeti yetkin, erdemli ve kaliteli olacaktır.

Aristotelesçi bakış açısıyla ortaya konan bu kalite ölçütü, gözlemlenebilirlik ve kontrol edilebilirlik bakımından şüphesiz tartışma götürür. Nitekim erdemli ve iyi yurttaş olma hâli izafi değerlendirmelere açıktır. Bununla birlikte Aristoteles'in eğitim ile erdem arasında tesis ettiği bağ, eğitim olgusuna yönelik ilkece önemli bir hatırlatmada bulunur: Eğitilen kişi, her şeyden evvel bir ahlak varlığı olan insandır. Aristoteles bu hususun altını, erdemlerin eğitim neticesinde kazanıldığını belirtmek suretiyle çizer. Dahası, “bilgi, beceri gibi şeylerin yanında erdemler de eğitim kapsamına girer” şeklinde bir kanaat taşımaz Bilakis insan ait tüm iyi huylar erdem başlığı altında ele alınır. Böylece tüm eğitim erdem eğitimi şeklinde anlaşılabilir.

Kaynakça

- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik (Ηθικά Νικομαχεια)*. (S. Babür, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Aristoteles. (1999). *Eudemos'a Etik (Ηθικά Ευδημια)*. (S. Babür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Aristoteles. (2016). *Kategoriler (Κατηγοριαί)*. (S. Babür, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Politika* (Ö. Orhan, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristotle. (1963a). *Ethica Eudemia*. W. D. Ross (Ed.), *The Works of Aristotle Volume IX* (1214a 1-1249b 25). (J. Solomon, Çev.). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle. (1963b). *Ethica Nicomachea*. W. D. Ross (Ed.), *The Works of Aristotle Volume IX* (1094a 1-1181b 24). (W. D. Ross, Çev.). Oxford: Oxford University Press.
- Bekker, I. (1831). *Aristoteles Graece Volumen Alterum ex Recensione Immanuelis Bekkeri*. Academia Regia Borussica (Ed.). Berolini: Apud Georgium Reimerum.
- Curren, R. (2005). *Aristotle on the Necessity of Public Education*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Curren, R. (2010). Aristotle's Educational Politics and the Aristotelian Renaissance in Philosophy of Education. *Oxford Review of Education*, 36(5), 543-559.
- Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. A. S. Güneşçâl (Haz.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Liddell, H. G. & Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Oxford University Press.
- Lord, C. (1982). *Education and Culture in the Political Thought of Aristotle*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Macmillan Contemporary Dictionary*. (1988). W. D. Halsey (Ed.). İstanbul: ABC Kitabevi.
- Oxford Latin Dictionary*. (1968). Oxford: Oxford University Press.
- Ross, W. D. (2014). *Aristoteles* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabcalı Yayıncılık.
- Shaw, E. C. (2005). Philosophers for the City: Aristotle and the Telos of Education. *Modern Age*, 47(1), 30-36.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1992). İstanbul: Türk Dil Kurumu (Milliyet Gazetesi Özel Baskısı).

Zeller, E. (1897). *Aristotle and The Earlier Peripatetics Vol. II.* (B. F. C. Costelloe & J. H. Muirhead, Çev.). London: Longmans, Green, and Co.